

MO/ Samenlevingsopbouw

Zomer 2010

Thema: Gezin en Jeugd

Buurtbemiddeling succesvol Wijkweerbaarheid

Jos van der Lans:

***Nieuwe kordaatheid,
ook in het welzijnswerk***

Nieuwe kord ook in het welzijnswerk

Nieuwe kordaatheid noemt hij het: de aandrift in deze tijd om alles wat door vermeend slap overheidsoptreden verkeerd is gegaan, nu 'regelrecht' aan te pakken. Over problemen vergader je niet, die help je hier en nu de wereld uit. Dit eropaf-denken weet Jos van der Lans in zijn meest recente boek positief te vertalen naar een energieke herstart met een nieuwe generatie outreachende professionals. "Het welzijnswerk is dood, leve het sociaal werk."

De nieuwe kordaatheid is volgens Jos van der Lans het resultaat van de politieke verschuiving in het afgelopen decennium, met de opkomst van populistische politici die voortdurend schermen met de onvrede onder het volk. "De traditionele politieke elites zijn grotendeels hun greep kwijt op de samenleving. Er heerst bruisend ongenoegen onder de burgers, die om daadkracht en krachtig leiderschap roepen. En dat zie je langzamerhand effect hebben: ook de elite gaat zich steviger taal toe-eigenen en zich uitspreken voor een stringente aanpak. Nu is het ook niet zo vreemd, die behoefte van mensen aan kordaat optreden. We hebben een verzorgingsstaat georganiseerd die juist die hardere, repressieve kant 20 tot 25 jaar lang taboe heeft verklaard. Met als gevolg dat dingen op hun beloop zijn gelaten, er eigenlijk geen gezag meer was. Het gaat dus om het falen van de verzorgingsstaat, ongenoegen bij het volk over het overheidsapparaat, en een poging van de politiek om er weer greep op te krijgen. Het Rotterdam van Ivo Opstelten is daar een goed voorbeeld van. Door de opkomst van Leefbaar en de *zero tolerance* die vanuit de VS overwaaide, ontstond de voedingsbodem voor een andere politieke cultuur. Die uit zich vervolgens ook in tv-programma's als TROS *RegelRecht*: inspeland op het anti-

overheids sentiment, zonder begrip voor allerhande publieke afwegingen, met het idee dat je stante pede wetgeving opzij kunt schuiven, bijvoorbeeld om jongeren te verbieden op een hangplek samen te komen... Dat is de nieuwe kordaatheid. En de welzijnssector kan daar niet omheen."

Hoe komt het dat 'de politiek' die onvrede eerst niet opmerkte?

"Lange tijd heeft, ook onder de meeste politieke elites, een sociaalagogisch wereldbeeld bestaan. Daarin overheerste het optimisme en was er de overtuiging dat mensen zelf alles moeten ontdekken, op eigen kracht vooruit kunnen komen in het leven – en daarbij pasten geen disciplinerende of strenge leermeesters. Daar was in de bevrijdende jaren zeventig juist korte metten mee gemaakt.

Dat denken heeft ook de de idee van de multiculturele samenleving gevoed: de overtuiging dat mensen in redelijkheid tot elkaar kunnen komen, dat je er een opbouwwerker tussen schuift en dat het dan allemaal wel goed gaat. Later, vanaf eind jaren tachtig, is dat allemaal ter discussie gesteld en in een kwaad daglicht komen staan. Niet dat dat wereldbeeld nu zozeer op verkeerde waarnemingen stoelde, er is óók resultaat mee geboekt. Maar op

het moment dat er spanning in buurten en wijken ontstaat – omdat ze niet meer homogeen zijn, of omdat de criminaliteit er stijgt, mensen hun houvast verliezen – blijkt zo'n optimistisch wereldbeeld niet meer te werken. De problemen die mensen nu ondervinden, kun je niet op die manier benoemen. Lange tijd vormde deze notie een soort gistende onderstroom onder het denken van de politieke elites. En nogmaals: dat wereldbeeld was beslist geen exclusief links verhaal, het speelde ook bij christendemocraten en liberalen. Zie het Nijpels-liberalisme van 'gewoon jezelf zijn' – een vermenging van progressieve tolerantie en het gevoel van persoonlijke bevrijding... Die gistende onderstroom – die zich onder meer uitte in de tijdelijke opkomst van Janmaat – hebben we met z'n allen lange tijd klein gehouden, tot onder Paars. Toen is de bom gebarsten."

Tot in de jaren tachtig was dat sociaal-agogische wereldbeeld dominant. Toch kwam er forse kritiek uit linkse hoek (Jan Blok, Hans Achterhuis) op de nieuwe vrijgestelden met hun geitenwollensokken-mentaliteit. Hoe is dat met elkaar te rijmen?

"Je moet het in fases zien. Eerst was er tot de jaren zestig het paternalistische basisprincipe van sociaal werk: mensen helpen om ze tot een hoger niveau van beschaving te verheffen. Dat slaat eind jaren zestig, begin zeventig rigoureuus om door een golf van solidariteit en identificatie met de doelgroep. Maar: de sociale professional gaat daar niet echt in op, staat 'naast de troepen', is hun woordvoerder. En dat is tegenstrijdig. Eigenlijk is het gewoon de oude bevoogdende sociaal werker in een modern jasje, die echter ook nog eens in hoge mate met zichzelf bezig is. De eigen opleiding ziet men als een soort 'zelfbevrijdingsprogramma'. En vooral dát werd bekritiseerd en geridiculiseerd door columnisten als Blok

Maattheid

Jos van der Lans

Om te kunnen inbreken op instellingen is visionaire politieke en bestuurlijke dekking nodig

en sociaal wetenschappers als Vuijsje en Achterhuis. De kritiek maakte nog geen einde aan het sociaalagogische wereldbeeld, maar wel aan de narcistische en politiserende varianten. Zo ontstaat uiteindelijk de terughoudende professional die we nu kennen: we mogen ons niet over de doelgroep ontfermen, onszelf niet op de voorgrond dringen, niet subjectief en normatief, maar vooral 'vraaggericht' zijn. Tegelijkertijd werken er natuurlijk ook krachten van buitenaf in op de beroepsgroep. Neem de economische crisis begin jaren tachtig, die tot een ingrijpende reorganisatie van de verzorgingsstaat leidde. Sociale professionals zijn een steeds gemakkelijker doelwit geworden van technocratische aansturing

en in hun werk is afhankelijk geworden van steeds grotere organisaties die steeds meer voorschriften produceren hoe ze te werk moeten gaan."

Welke rol speelt hier de sector zelf? Is die wel voldoende gewapend tegen dat soort ontwikkelingen?

"De beroepsorganisaties hebben in Nederland, in tegenstelling tot in Angelsaksische landen, nooit echt iets betekend. Eerst waren ze ondergeschikt aan de verzuiling, en toen dat stelsel instortte trad een generatie aan die niks wilde weten van die oubollige clubs die al jarenlang het foute werk vertegenwoordigden. En omdat die nieuwe generatie zo individualistisch

was ingesteld, zich niet wilde laten organiseren, was er in de jaren tachtig – toen het machtsspel gespeeld moest worden – geen tegengas. Wel werd ooit één organisatie van welzijnswerkers en opbouwwerkers opgericht, maar die is nooit sterk geweest, maakte alleen maar ruzie en werd medio jaren tachtig opgegeven. Daarna kreeg je de Nederlandse Vereniging van Maatschappelijk Werkers, die echter nooit meer dan 10 procent van de beroepsgroep bereikt heeft. Kortom: op het moment dat de beroepsgroepen een weerwoord moesten hebben op ongunstige politieke of economische krachten, *waren* ze er niet. En dat werkt tot nu door. Er wordt nu overal fors bezuinigd op welzijn en cultuur. Dan moet je als beroepsorganisatie een tegenverhaal hebben: 'Als je dít wilt, dan zijn dát de consequenties. Dan zijn wij niet meer in staat om...' Enzovoort. Maar dat geluid ontbreekt dus."

U pleit voor herstel van professionaliteit, grote veranderingen, zelfs een geheel nieuwe start voor het sociaal werk. Maar voordat u vertelt hoe dat moet... Waaróm zou dat gebeuren, gezien de hele context? De beroepsgroep zelf is kennelijk niet voldoende in staat om een vuist te maken, het werk heeft bij velen een bedenkelijk imago, in landelijk opzicht staat samenlevingsopbouw niet hoog op de agenda... En er moet, zoals u zelf zegt, flink bezuinigd worden. Wat is de drive?

"Dat er óók een groot economisch belang mee gemoeid is. Geld stuurt heel sterk. We hebben het nu heel complex georganiseerd en dat vreet geld. We hebben het bovendien allemaal zo georganiseerd dat er eerst een vorm van institutionele ontferming plaats moet vinden voordat er wat gebeurt. Eerst een behandelplan, een dossier, een traject, een programma, dan een behandelaar, een professional die de hokjes in zijn agenda invult. Zo werkt het. De verzorgingsstaat is een institutionele sorteermachine geworden, vol met etiketten, indicaties en trajecten. Niet voor niets telt Nederland bij-

voorbeeld de meeste psychiatrische patiënten van de hele wereld. In dat institutionele netwerk wemelt het van de indicaties en trajecten en programma's, die enorm doorklinken in de staatskas. Mijn pleidooi is: ga dat nu saneren, want we kunnen het ons niet meer permitteren. En grijp de gelegenheid met beide handen aan om het sociaal werk opnieuw en beter te organiseren."

Brand maar los...

"Mijn voorstel, het lijkt op het model van de wijkcoaches in Enschede, is om in wijken kleine teams van leidende professionals te formeren die snel en krachtig aan de frontlijn kunnen opereren. Die veel zelf kunnen oplossen of op gang brengen, en waar nodig specialistische hulp uit de instellingen inroepen. Je krijgt dan dus een sturende eerste lijn en een dienstverlenende tweede lijn. De teams moeten flexibel inzetbaar zijn: op oorlogssterkte in de echte probleemwijken, elders op een lager pitje. En in een aantal gevallen zullen ze de eerstelijns sociale zorg aan bijvoorbeeld maatschappelijk werk kunnen toevertrouwen. De teamleden moeten verbindingen in een wijk leggen en mensen mobiliseren. Want het is zaak de beroepsmatige zorg- en hulpverlening te combineren met de inbreng van burgers. Niet als vrijwilligers, maar als te faciliteren ervaringsdeskundige mede-professionals. Welzijnsorganisaties doen er goed aan een deel van hun werk en aanbod aan burgers toe te vertrouwen. Sterker: veel interventies zijn juist effectiever als ze níet door beroeps worden gedaan. Er zijn voorbeelden genoeg. Kijk naar zoiets als opvoedingsondersteuning. De eerste reflex is dat professionals gezinnen helpen, maar dat is altijd problematisch. Want die ouders denken: die figuur zit bij jeugdzorg, dadelijk komen ze ons kind afpakken. Dus zitten ze braaf ja te knikken, maar het advies dringt niet door. Wat doen ze nu in Utrecht en ook in andere plaatsen in het land? Daar leidt het door het welzijnswerk georganiseerde project Homestart vrijwilligers op en koppelen hen aan gezinnen. Als die een paar uur per week langs komen, ontstaat er een heel andere band. Dan is die dreiging weggenomen, ontstaat er een vorm van vertrouwen en hebben de tips wél effect. In feite zie je die tendens overal: mentorprojecten, buddy's, coaches. Niet voor niks zetten Volkskrantlezers het mentoraat bovenaan de sociale agenda een aantal jaren geleden. Die betrokkenheid van burgers op een

moderne manier organiseren, en daarbij het steunend vermogen in de samenleving aanboren, dat is denk ik de belangrijkste taak van het welzijnswerk. In feite is dat ook de dieperliggende intentie van de Wet Maatschappelijke Ondersteuning. Verbindingen leggen, sociale makelaars noemen ze het in Utrecht."

Het is de bedoeling ook financieel te saneren. Maar zijn die teams met goed opgeleide professionals juist niet heel duur?

"Nou nee, dat hoeft helemaal niet. Het gaat om een vervanging van dure institutionele zorg door effectiever vormen van sociaal werk. Daar is het zorgkantoor ook in geïnteresseerd, je ziet op veel plaatsen in het land dat die in zo'n omslag willen investeren. Daar is geld mee te winnen. Ik ben geen financieel expert, maar ik zie in veel Vogelaarwijken dat een wijkgerichte aanpak die door tien of meer instituties en organisaties wordt gedragen ontzettend duur is. Er zijn enorm veel mensen bij betrokken: van vergadercircuit tot uitvoeringscircuit gaat het toch elke keer weer om tachtig tot negentig professionals die in zo'n wijk bezig zijn. Dan denk ik: met een alleen op die wijk gericht team van zo'n tien mensen kunnen we effectiever en goedkoper werken. Die verkokering, en neiging om problemen op te knippen in deelproblemen die door aparte mensen moeten worden

behandeld is vragen om inefficiëntie. De enige constante factor in de behandeling van een probleemgezin is nogal eens dat gezin zélf, want verder loopt alles maar af en aan... Soms staat zo'n gezin bij wel twintig verschillende instanties op de rol! Gevoelsmatig weet je dat het effectiever kan, maar het is wel de kunst om de financieringsstromen er op de juiste manier onder te leggen. En het grootste obstakel zijn natuurlijk nog de instituties in de sector. Dat concept van eerstelijns teams, die moeten kunnen inbreken op de instellingen, is alleen te realiseren met visionaire politieke en bestuurlijke dekking. De organisaties zelf krijgen het niet voor elkaar, want die willen geen macht afstaan. Die vergaderen met elkaar, en als ze er niet uitkomen, schrijven ze een volgende vergadering uit. Er is echt sterke politieke en bestuurlijke leiding voor nodig. Je moet er als wethouder zelf aan trekken en met posities schuiven. Het eerste advies in mijn boek luidt dan ook: gemeenten, grijp de veranderingsmacht."

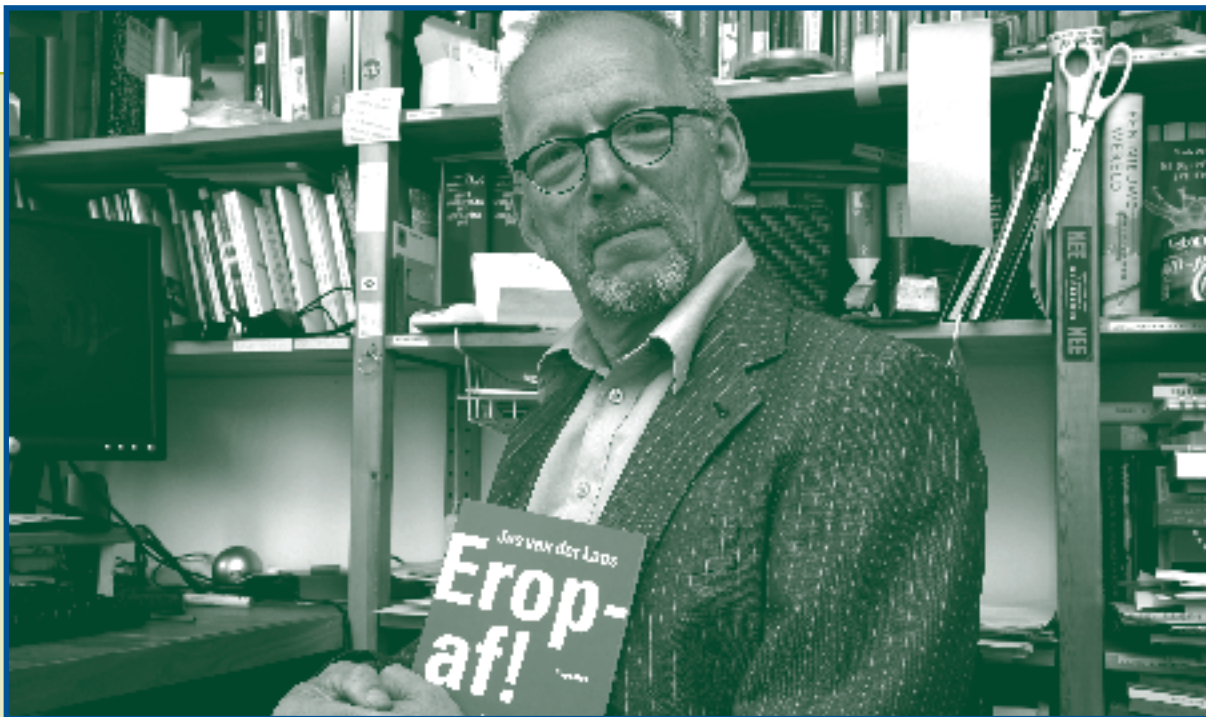
En de mensen in zo'n eerstelijns wijkteam, over welke competenties moeten die beschikken?

"Zo'n leidende professional is een spin in het web, dus om te beginnen kent hij de weg naar de instellingen en de mensen achter de loketten. Eigenlijk is het in veel opzichten de klassieke opbouwwerker, die zat ook altijd op het scharnierpunt tussen mensen en instituties. De eerstelijns sociaal werker ziet mensen en hun problemen in de juiste context. Hij houdt als eerste contact het overzicht, maar heeft ook overwicht als inhuurder van de tweede lijn. Bijvoorbeeld: 'Nu moet hier de schuldhulpverlening aan de gang'. Het lijkt op het huisartsenmodel. Zo noemen ze in Enschede de wijkcoaches ook: sociale huisartsen. Je moet dus, zeker als het om de hulpverleningskant gaat, een generalistische diagnose kunnen maken. Je moet vertrouwen kunnen wekken, stevig zijn, maar soms ook dingen kunnen laten lopen. En je kent natuurlijk de cultuur en dynamiek van zo'n wijk, de informele netwerken, en hebt het vermogen om die waar dat nuttig is met elkaar te verbinden. Als een bewoner een probleem signaleert en er iets aan wil doen, zijn er altijd wel méér mensen omheen die je kunt mobiliseren om mee aan te pakken. Het is een kunst om dat te zien, om het niet zelf over te nemen. Zo'n professional moet eigenlijk een soort microsociologische bril ophebben."

Een nieuwe start: tien sturende uitspraken

1. Gemeenten moeten de veranderingsmacht grijpen
2. Organiseer een krachtige eerste lijn
3. Vervang institutionele zorg door sociale zorg
4. Breng beroepsopleidingen bij de les
5. Het nieuwe sociaal werk = maatschappelijk werk + opbouwwerk
6. Broodnodig: een toonaangevende beroepsorganisatie voor sociaal werkers
7. Dwing professionals hun vak bij te houden
8. Laat professionaliteit rijpen
9. Eigen kracht eerst: geef mensen een zetje
10. Minder pretentie, meer ambitie – niet alles kan

In uw boek noemt u nog een competentie: persoonlijkheid...

“Dat ligt ingewikkeld. Het gaat eigenlijk om doorleefdheid, om levenservaring. Maar je hoeft er niet heel oud voor te zijn. Het zijn dimensies die heel lang zijn onderschat. Mensen in opleiding werken zich door de boeken heen, bereiken een bepaald theoretisch niveau, waarna ze nog ergens wat praktijkervaring opdoen – dat is het standaardmodel. Maar wie met goede opbouwwerkers en maatschappelijk werkers praat, raakt door heel iets anders geïnspireerd dan het idee: die heeft het handboek goed onder de knie. Een soort handigheid van leven, enthousiasme en enthousiasmerend vermogen, overtuiging en overtuigingskracht – dat zijn dingen die je met de moeilijke term ‘persoonlijkheid’ kunt omschrijven. En wat ik nu zou willen, is dat we daar in de beroepsvorming rekening mee houden.”

Kun je dat rijpingsproces organiseren? Of is het leven de leerschool?

“Mensen kunnen, los van de officiële toegangswegen tot het beroep van sociaal werker, best al een levenswandel hebben gekend waarin ze veel van de voor het vak benodigde ‘persoonlijke’ vaardigheden hebben opgedaan. Dan is het toch vreemd dat die mensen, willen zij sociaal werk gaan doen, nog de hele officiële leerroute moeten afleggen? Laten we de toegang tot beroepskwalificaties slimmer regelen en academies oprichten waar mensen, naast al in het leven verworven competenties, andere belangrijke kneepjes van het vak wordt bijgebracht. Want er blijft natuurlijk

nog een set van wél aan te leren professionele kenmerken: je moet het arsenaal aan hulpverlening kennen, de geschiedenis van het sociaal werk tot je nemen, enzovoort. Maar vaardigheden als interactief handelen, creatief denken, enthousiasme overbrengen en mensen met elkaar in contact brengen... die hebben ze dan al. Dit is allemaal te organiseren. Waarom zouden beroepsverenigingen en beroepsopleidingen zich niet veel meer openstellen voor dit type ‘ervaringsdeskundige’ profs en professionalisering?”

Het aantal opbouwwerkers is gering. Deze beroepsgroep is de afgelopen twintig jaar behoorlijk ingekrompen en klemgezet binnen de instituties. Uw verhaal lijkt bij uitstek van toepassing op hun reilen en zeilen. U pleit ervoor om samenlevingsopbouw en opbouwwerk weer een centrale plek te geven. Maar tegelijkertijd constateert u dat het vak veel minder is gaan voorstellen. Minder status, minder beoefenaars, binnen instellingen een minder prominente rol. En ze staan helemaal niet zo aan de frontlijn als u zou willen...

“Dat klopt. In mijn verhaal is het opbouwwerk een kerndiscipline. Opbouwwerkers zitten in het hart van dit type professionaliteit, en dat is in praktijk lang niet altijd het geval. Al moet je wel rekenen dat er veel opbouwwerkers zijn die niet als zodanig optreden. Rond de klassieke opbouwwerker heb je een hele batterij van mensen gekregen die zich bezighouden met samenlevingsopbouw. Eigenlijk een hele dubbele situatie: dat het vak opbouwwerk wat in het

ongerede is geraakt, terwijl er anderzijds een hele batterij van samenlevingsopbouw-ers is ontstaan...”

Hoe moet uit deze mêlee voortkomen wat u als remedie bepleit? Dus: die kleine sterke eerstelijns teams op sociale hotspots in de wijken?

“Ik heb weinig zicht op hoe opbouwwerkers georganiseerd zijn. In sommige steden functioneren ze nog apart, zijn ze niet opgegaan in welzijnskoepels, maar soms ook worden ze – parttime of tijdelijk – ambulante in diverse wijken ingezet, draaien ze mee in de projectencarrousel. Ik denk dat je heel gericht en eenvoudig moet denken: in welke gebieden zijn interventies nodig, hoe wil je die aanpakken en welke kwaliteiten en mensen hebben we daarvoor nodig? Vervolgens stel je daar dan kleine effectieve teams samen die voor een deel met opbouwwerkers en maatschappelijk werkers bemenst worden. Want die twee horen bij elkaar. Dat ze ooit uit elkaar getrokken zijn, is een historische vergissing. De sociale en de individuele benadering zijn onlosmakelijk verbonden: *samen* maken ze het nieuwe sociaal werk uit.

Eropaf! De nieuwe start van het sociaal werk bevat 185 pagina, en kost €16,50. ISBN: 978 90 457 0431 9 NUR 300/740. Uitgeverij Augustus.
www.eropaf.org/boeken.php

<